

ТАВОЛЖАНСЬКИЙ О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

СИДОРЕНКО М. О.,
студентка
господарсько-правового факультету
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.8

ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

У статті встановлено окремі заходи запобігання кіберзлочинності в місцях позбавлення волі, а також виокремлено аспекти процесу соціалізації засуджених. Проаналізовано мету покарання, визначено кінцеві цілі процесу виконання кримінальних покарань. Досліджено створення у структурі установи виконання покарань відділення соціально-психологічної служби. Визначено заходи соціальної і виховної роботи відповідно до програм диференційованого виховного впливу на засуджених. Оцінено вплив ізоляції на особу засудженого, досліджено показники рецидивної злочинності в Україні за останні 5 років, зроблено висновки щодо їх динаміки.

Ключові слова: кіберзлочинність, соціально-виховна робота, цілі соціально-виховної роботи, заходи соціально-виховної роботи, заохочення і стягнення, виправлення, ресоціалізація, пробація, рецидивна злочинність.

В статье установлены отдельные меры предотвращения киберпреступности в местах лишения свободы, а также выделены цели процесса социализации осужденных. Проанализированы цели наказания, определены конечные цели процесса исполнения уголовных наказаний. Исследовано создание в структуре учреждения исполнения наказаний отделения социально-психологической службы. Определены меры социальной и воспитательной работы в соответствии с программами дифференцированного воспитательного воздействия на осужденных. Оценено влияние изоляции на личность осужденного, исследованы показатели рецидивной преступности в Украине за последние 5 лет, сделаны выводы относительно их динамики.

Ключевые слова: киберпреступность, социально-воспитательная работа, цели социально-воспитательной работы, мероприятия социально-воспитательной работы, поощрения и взыскания, исправления, ресоциализация, пробация, рецидивная преступность.

The article sets separate measures of preventing cybercrime in penitentiaries and allocates the aspects of convicted socialization process. The article analyses the goal of penalty, determines the final purposes of serving penalty's process. Establishing of

socio-psychological office in the structure of penitentiary is analyzed. Both social and educational measures are determined due to a program of differential educational affect on convicted. The affect of isolation on convicted's personality, the rate of criminal recidivism in Ukraine for last 5 years is reviewed, some conclusions were made on its dynamic.

Key words: *cybercrime, purposes of Socio-educational work, measures of Socio-educational work, encouragement and penalty, correction, Resocialization, probation, criminal recidivism.*

Вступ. Внесення змін до чинного КВК врегулювання процедури користування засудженими засобами зв'язку досить прогресивний крок України на шляху до побудови правової, демократичної держави. Відповідно до ст. 110 КВК засудженим надається, в тому числі й під час перебування в стаціонарних закладах охорони здоров'я, право на телефонні розмови (у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку) без обмеження їх кількості під контролем адміністрації, а також користуватися глобальною мережею Інтернет. Телефонні розмови оплачуються з особистих коштів засуджених. Телефонні розмови між засудженими, які перебувають у місцях позбавлення волі, забороняються. Телефонні розмови та користування у глобальній мережі Інтернет оплачуються з особистих коштів засуджених. Збереження соціальних зв'язків – важливий елемент виправлення і ресоціалізації засуджених. Створення умов для виправлення і ресоціалізації засудженої особи є метою і завданням кримінально-виконавчого законодавства. Соціально-виховна робота спрямована на виконання вищезазначеного результату.

Важливим є визначення основних напрямів діяльності соціальної і виховної роботи, з'ясування заходів, які здійснюються органами і установами виконання покарань, встановлення правового підґрунтя цієї діяльності. Для стимулювання позитивної поведінки засудженого Кримінально-виконавчим кодексом встановлено перелік заходів заохочення, а також визначено підстави для звільнення від відбування покарання, зокрема такі, які безпосередньо залежать від поведінки засудженої особи.

Водночас без встановлення цілей соціально-виховної роботи неможливо оцінити результат, на який вона спрямована. Для оцінки результату і встановлення його ефективності необхідним є аналіз сучасних показників стану злочинності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час дослідження проблем, пов'язаних із визначенням цілей соціально-виховної роботи, аналізу основних заходів соціального і виховного характеру та їх відповідності загальним цілям покарання, було встановлено, що дослідженням цих питань займалися такі науковці, як І.С. Яковець, О.В. Таволжанський, О.Я. Соловій, В.В. Карелін, М.І. Лисенко, А.В. Скіць, О.В. Ільїна, В.Я. Конопельський, котрі висвітлювали окремі елементи вищезазначених проблем.

Науковими здобутками відомих авторів підтверджується актуальність досліджуваної проблеми. Водночас через динамічний характер вітчизняного законодавства і стану злочинності в державі, особливу увагу слід приділити саме впливу заходів соціалізації на поведінку засудженого, а також їх відповідність меті, встановленій законом, в контексті сучасного стану цих аспектів.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення соціальних зв'язків засудженими під час соціально-виховної роботи шляхом користування правом на телефонні розмови та доступом до глобальної мережі інтернет, з'ясування заходів, які застосовуються до засудженої особи, їх вплив на поведінку засудженого. Додатковими цілями є встановлення заходів заохочення, аналіз деяких підстав для звільнення від відбування покарання, а також визначення динаміки стану рецидивної злочинності за останні 5 років.

Результати дослідження. Відповідно до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань до переліку предметів, виробів і речовин, зберігання і використання яких засудженими заборонено, включено радіоелектронні засоби, призначені для передавання чи приймання радіосигналів (радіостанції, мобільні телефони та зарядні пристрої до них,

SIM-картки, скретч-картки поповнення рахунку мобільного зв'язку, пейджери тощо), друкарські машинки, розмножувальні прилади [14]. Проте, як повідомляє Голова Кіберполіції України, багато «кібершахраїв» працюють із місць позбавлення волі. Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України

Відповідно до ч. 1 ст. 123 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) соціально-виховна робота визначається як цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Ця діяльність спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів. Отже, у зазначеній правовій нормі законодавець вказав на цілі соціально-виховної роботи. У ст. 6 КВК наведені дефініції виправлення та ресоціалізації. Виправлення засудженого — це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Ресоціалізація своєю чергою є свідомим відновленням засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. В ч. 3 КВК соціально-виховна робота визначена як один із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених [1]. Але у наведених нормах постановка цілей є недосконалою, бо включає в себе неповний і абстрактний перелік орієнтирів, на які має бути спрямована соціально-виховна робота із засудженими.

Для визначення цілей соціально-виховної роботи з засудженими до позбавлення волі базовою слід визнати тезу, що ці цілі повинні підпорядковуватись загальним цілям покарання та процесу його виконання, а точніше – забезпечувати їх досягнення [2, с. 223]. Відповідно до ст. 50 Кримінального кодексу (далі – КК України) покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [3]. Отже, в такому разі виправлення особи є однією із цілей покарання. Згідно з ч. 1 ст. 1 КВК кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [1]. Аналіз зазначених положень надає підстави вважати виправлення і ресоціалізацію особи як засіб досягнення мети процесу виконання покарань. Погоджуючись з думкою І.С. Яковець, потрібно зазначити, що кінцевими цілями процесу виконання кримінальних покарань є не безумовне досягнення виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними нових правопорушень, а винятково запровадження певних сприятливих обставин, чинників, які забезпечують чи полегшують отримання вказаних результатів [4, с. 305].

Задля досягнення такого результату, як виправлення і ресоціалізація засуджених, у структурі установи виконання покарань створюється відділення соціально-психологічної служби. Відповідно до Наказу Міністерства юстиції України «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 № 2300/5 вищезазначене відділення створюється для безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування покарання та проведення із засудженими соціально-виховної роботи для досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації. Соціально-виховна та психологічна робота із засудженими здійснюється на підставі індивідуальних програм, які складаються на підставі класифікацій засуджених за їх соціально-психологічною (особистісною) характеристикою та реалізуються за допомогою програм диференційованого виховного впливу. З метою контролю за результатами реалізації індивідуальних програм роботи із засудженими, фіксації соціально-виховних та психологічних заходів ведуться: у виправних колоніях – Щоденник ін-

дивідуальної роботи із засудженим; у виховних колоніях – Щоденник соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім.

Зокрема, відповідно до даного Положення на начальника відділення соціально-психологічної служби покладено такі обов'язки: 1) щодня проводити обхід відділення з метою огляду технічного стану приміщень, виявлення предметів, виробів і речовин, зберігання яких засудженим заборонено, організації робіт з підтримання належних побутових умов у відділенні, дотримання чистоти і порядку у приміщеннях та на прилеглий території, збереження майна відділення; 2) протягом робочого дня відвідувати місця перебування засуджених відділення, спостерігати за їх поведінкою; 3) вимагати виконання засудженими встановленого в установі розпорядку дня, дотримання режиму відбування покарання; 4) проводити огляд зовнішнього вигляду засуджених та вилучати у них предмети, вироби і речовини, зберігання яких засудженим заборонено; 5) згідно із затвердженим графіком здійснювати прийом засуджених з особистих питань, вирішувати порушені в їх заявах і скаргах питання, надавати допомогу в захисті їх законних прав та інтересів; 6) у період відбування покарання засудженими вивчати їх особистість, аналізувати стан виконання індивідуальних програм роботи із засудженими та періодично здійснювати оцінку ступеня виправлення засуджених; 7) залучати засуджених, які не мають повної загальної середньої освіти, до навчання у загально-освітньому навчальному закладі та професійно-технічному училищі при установі; 8) інші обов'язки [5]. Належне виконання начальником відділення соціально-психологічної служби покладених на нього обов'язків деталізує положення КВК, а також повинно сприяти ефективному запровадженню сприятливих обставин, чинників, які забезпечують або полегшують процес виправлення та ресоціалізації засудженої особи.

Враховуючи положення Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених» від 16.05.2016 № 1418/5, можна виокремити такі заходи соціальної і виховної роботи: 1) надання освіти та професії засудженим, а також правової просвіти; 2) духовне виховання; 3) творчі та культурно-масові заходи; 4) такі, що стосуються фізичного виховання та спорту. Додатково можна виокремити заходи, що спрямовані на подолання наркотичної та алкогольної залежності [6]. Особливу увагу потрібно приділити програмі «Підготовка до звільнення». Основними заходами, що здійснюються під час реалізації цієї програми є: організація взаємодії установ із суб'єктами соціального патронажу під час підготовки до звільнення; сприяння засудженим в отриманні чи поновленні особистих документів; допомога засудженим у налагодженні позитивних соціально корисних стосунків; надання психологічної допомоги засудженим; надання юридичної допомоги засудженим; інформування засуджених про тенденції та зміни в соціально-політичному, економічному та правовому житті держави та суспільства; розвиток у засуджених знань, умінь та навичок для проживання у суспільстві, зокрема навичок самообслуговування, гігієни, догляду та підтримки стану власного здоров'я, трудових та професійних навичок і умінь, знання власних прав і обов'язків та вміння їх застосовувати [6].

З метою формування правомірної поведінки засуджених до позбавлення волі особливе місце займають заходи заохочення і стягнення, що виступають засобом стимулювання засуджених до правослухняної поведінки. Позитивною посткримінальною у кримінально-виконавчому праві можна вважати таку поведінку засуджених: а) хорошу поведінку за певний період часу, що передбачає відсутність стягнень за певний період; б) добросовісне ставлення до праці, що полягає у якісному виконанні або перевиконанні виробничих завдань, хорошому триманні обладнання та робочого місця; відсутність порушень трудової дисципліни; виявлення трудової ініціативи, успішне оволодіння трудовою спеціальністю тощо; в) участь у роботі самодіяльних організацій засуджених, тобто постійна участь у роботі як секцій та інших підрозділів, так і окремих заходів вказаних організацій; г) участь в окремих виховних заходах (організації лекцій, концертів, випуску стінгазет тощо) [7, с. 148].

У статті 130 КВК зазначається, що за виконання покладених обов'язків та додержання правил поведінки, встановлених цим Кодексом та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до осіб, які відбувають

покарання у виді позбавлення волі, можуть застосовуватися такі заходи заохочення: 1) подяка; 2) дострокове зняття раніше накладеного стягнення; 3) нагородження похвальною грамотою; 4) присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності» тощо; 5) виплата грошової премії; 6) нагородження подарунком; 7) переведення на поліпшені умови тримання; 8) надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвідування рідних до семи діб засудженим, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки; 9) надання додаткового короткострокового або тривалого побачення; 10) дозвіл додатково витрачати гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятидесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; 11) збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин [1].

Застосування до засуджених заходів заохочення є стимулюючим засобом у вигляді моральних чи матеріальних юридичних благ, виражених у нормах кримінально-виконавчого законодавства. Разом з тим кримінально-виконавчим законодавством передбачена велика кількість заходів, спрямованих на вироблення у засуджених правомірної поведінки під час відбування покарання, а також стимулювання їх прагнення до виправлення [7, с. 146].

Додатково стимулюють особу до позитивної поведінки, спрямовуючи її на шлях виправлення, наявні в чинному законодавстві підстави звільнення від відбування покарання. Так, наприклад, відповідно до Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 01.10.1996 № 392/96-ВР рішення про застосування чи незастосування амністії приймається судом стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особливої справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання [8]. Указ Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015 № 223/2015 встановлює, що під час розгляду клопотання про помилування враховується ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особа засудженого, його поведінка, щире каяття, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, сімейні та інші обставини [9]. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III наголошує на тому, що умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення [3].

В той же час є думка, що сама по собі ізоляція не в змозі досягти поставленої перед покаранням мети [10, с. 83], наслідком є порушення балансу між політикою гуманізації системи виконання покарань та безпекою суспільства [11, с. 6].

Проаналізувати ефективність соціально-виховних заходів та доцільність цілей, поставлених законом, можна, звернувшись до статистичних показників рецидивної злочинності в Україні. Відповідно до ст. 34 КК України рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин [3]. Відповідно до єдиних звітів Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2014–2018 роки, рецидивна злочинність має такі показники [12] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники рецидивної злочинності

Рік	Кількість облікованих кримінальних правопорушень	Злочини, вчинені особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення	Питома вага, %
2014	529 139	63 746	12,04
2015	565 182	58 242	10,3
2016	592 604	50 510	8,52
2017	523 911	66 501	12,69
2018	487 133	66 484	13,64

Згідно з вищевикладеною інформацією про стан рецидивної злочинності можна стверджувати, що її динаміка за останні два роки має позитивний характер, питома вага цих злочинів знаходиться на досить високому рівні, що є наслідком невдалого правового регулювання соціально-виховної роботи із засудженими, відсутністю належного нагляду за виконанням обов'язків, покладених на персонал установ виконання покарань, що призвело до недосягнення мети виконання покарання – виправлення та ресоціалізації особи, а отже, і не було створено умов для вказаних цілей.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, а також впровадження інституту пробації в Україні, важливим є недопущення ізоляції від суспільства особи, в якій є можливість стати на шлях виправлення без поміщення її в установу виконання покарань. На уповноважений орган з питань пробації покладено важливе завдання – складання досудової доповіді про обвинуваченого. Вона повинна містити соціально-психологічну характеристику; оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [13]. Необхідно зазначити, що завчасно встановлена можливість виправлення особи без ізоляції є більш ефективним засобом для її правомірної поведінки в майбутньому, ніж проведення соціально-виховної роботи над такою особою в місцях позбавлення волі.

Висновки. На шляху побудови правової, демократичної держави, процес виправлення і ресоціалізації особи, яка вчинила злочин, вбачається можливим лише без ізоляції від суспільства. Своєю чергою такі заходи безпосередньо вплинуть на запобігання кіберзлочинності. На уповноважений орган з питань пробації покладено повноваження з високим ступенем відповідальності за подальшу долю обвинуваченого.

Разом з тим, коли вже засудженому призначено покарання, пов'язане з ізоляцією від суспільства, тягар відповідальності за виправлення і ресоціалізацію переходить до органів і установ виконання покарань. Саме вони повинні забезпечити належне втілення заходів соціально-виховної роботи задля того, щоб мінімізувати негативний вплив засудженого на суспільство в майбутньому.

Також необхідно зазначити про вплив законодавця на вищезазначені аспекти. До його компетенції належить втілення нових форм, методів, заходів соціального і виховного характеру відповідно до тенденцій і змін у розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
2. Таволжанський О.В. Цілі соціально-виховної роботи з засудженими до позбавлення волі. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 222–226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2013_3_41.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341 / III. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 6. ст. 134.
4. Об'єкт оптимізації процесу виконання кримінальних покарань та його цільова орієнтація. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 304–308. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_2_74.
5. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, Наказ Міністерства юстиції України; Наказ від 04.11.2013 № 2300/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13>.
6. Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених, Наказ Міністерства юстиції України; Наказ від 16.05.2016 № 1418/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16>.
7. Соловій О.Я. Кримінально-виконавчі аспекти застосування заохочення до засуджених як складова стимулювання їх позитивної посткримінальної поведінки. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2011. № 4. С. 146–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2011_4_28.

8. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 01.10.1996 № 392/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Про Положення про порядок здійснення помилювання, Указ Президента України; Положення від 21.04.2015 № 223/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>.
10. Карелін В.В. Сутність та значення адміністративно-правового режиму дисциплінарної відповідальності засуджених у діяльності органів та установ виконання покарань. *Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні* : збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару [20 листопада 2015 року, м. Харків] / Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України ; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. 200 с.
11. Лисенко М.І. Ізоляція засуджених до позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 217 с.
12. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності (2014–2018 рр.). Генеральна прокуратура України: офіц. веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
13. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.
14. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. наказом МЮ від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18>.

ТИМОШУК В. Є.,
аспірант кафедри кримінального
процесу і криміналістики
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 343.147

КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВОГО ОГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена класифікації судового огляду у кримінальному провадженні. На підставі аналізу відповідних норм КПК України, критичної оцінки позицій дослідників автор подає своє бачення питань, що входять до предмету дослідження.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, огляд на місці, огляд речових доказів, огляд документів.

Стаття посвящена классификации судебного осмотра в уголовном судопроизводстве. На основании анализа соответствующих норм УПК Украины, критической оценки позиций исследователей автор представляет свое видение вопросов, входящих в предмет исследования.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, судебное разбирательство, осмотр на месте, осмотр вещественных доказательств, осмотр документов.

